

INTELEKTUALNA LASTNINA, eden ključnih vzvodov trajnostne rasti sodobnega sveta

Intelektualna lastnina, eden ključnih vzvodov trajnostne rasti sodobnega sveta, je predmet tokratnega razgovora. Tema, ki je vse prej kot lahka. Buri duhove na vseh kontinentih.

Z vse večjo globalizacijo in pretokom idej, rešitev, pristopov se vse bolj zastavlja vprašanje o tem, čigava last je, če sploh je, ideja, rešitev, poslovni model, izum, melodija, vsebina knjige? So zakoni za varstvo pravic intelektualne lastnine, oziroma podrobneje avtorske pravice in pravice industrijske lastnine, cokla ali gonilo razvoja?

Kdo je lastnik "znanja"? Tisti, ki je imel v pravem trenutku dostop do potrebnih virov financiranja, da ga je uspel pravočasno zavarovati? Ali je imetnik pravic intelektualne lastnine posameznik ali okolje, v katerem je nova vrednost nastala in v katerem se je manifestirala? Ali bi morale sodobne družbe na novo regulirati pravice o intelektualni lastnini? Se morajo spodbude za ustvarjalnost in inovativnost še bolj formalizirati, še okrepiti, po obsegu in času trajanja, zaostri še s strožjimi kaznimi za kršitelje, ali je potrebno ustvarjalnost in inovativnost spodbujati na drugačne načine?

Nekaj odgovorov se skriva v zapisu razgovora z našo odlično sogovornico, strokovnjakinjo za avtorsko pravo, precizno, dinamično, pronicljivo [Majo Bogataj Jančič](#), ki soustvarja in kritično presoja svetovne trende. To je njena zgodba.

VB: Na spletni strani Inštituta za intelektualno lastnino je velik napis, "večna dilema avtorskega prava je, kje naj se končajo izključne pravice in se začne neoviran javni dostop." Kakšen je tvoj pogled na to dilemo?

MBJ: Moj pogled na avtorsko pravo je, da gre v prvi vrsti za režim za spodbujanje ustvarjalnosti. Avtorjem nudi vzpodbude za ustvarjalnost (incentives to create) v obliki izključnih pravic (exclusive rights): materialnih in moralnih (material and moral). Prevladujoč pogled na avtorsko pravo v Sloveniji, ki ga je mogoče razbrati tudi iz [Ustave RS](#) je, da so avtorske pravice predvsem nagrada za ustvarjalce.

VB: Zakaj družba uzakoni avtorske pravice?

MBJ: Predpostavka je, da avtorji zaradi obljube izključnih pravic, ki jih pridobijo na delu, ustvarjajo. Avtor upravlja z izključnimi pravicami – z njihovo pomočjo pridobiva materialna sredstva in z njimi kontrolira kdo in pod kakšnimi pogoji lahko delo uporablja. Družba kot celota pridobi nove stvaritve, nova znanja, ki jih lahko potem, ko avtorska pravica preneha veljati, lahko vsi prosto uporabljamo.

VB: Vendar to ne more trajati večno, avtorska pravica namreč?

MBJ: Ne, te vzpodbude niso večne. Pravice temeljijo na ustvarjenih vrednotah ali ekonomskih temeljih. Na začetku so bile te omejitve in pravice majhne. Trajale so kratek čas (14 let). Z leti pa so se avtorske pravice povečevale po obsegu in času. Vsaki novi tehnologiji se je hitro prilagodila tudi avtorska pravica in regulirala tudi nove uporabe. Zato pravimo, da je avtorsko pravo v večni vojni z novimi tehnologijami.

V trenutku, ko je delo izraženo, avtor na njem pridobi avtorsko pravico. Avtorska pravica varuje le izraz in ne idejo samo. S patentom pa se varuje tudi ideja.

Varstvo se povečuje – po obsegu in po trajanju. Zmeraj bolj je jasno, da vsaj za določene skupine ustvarjalcev povečano varstvo ni prednost, ampak ovira in si sistema “all rights reserved” ne želijo. Svoje stvaritve želijo dati na voljo pod svobodnejšimi pogoji. Umetniki ustvarjajo na ramenih prejšnje generacije. Dela, ki niso več varovana, lahko prosto uporabijo pri novih stvaritvah. To je še zlasti pomembno v času, ko sodobne tehnologije omogočajo enostavno mešanje, spajanje, predelavo del.

Povsem upravičeno se zato sprašujemo ali pravice še vzpodbujajo ustvarjalnost ali jo celo dušijo.

VB: Kako pa je s trajanjem avtorskih pravic?

MBJ: Avtorske pravice trajajo še sedemdeset let po smrti avtorja. Kot rečeno se je z leti trajanje pravic podaljševalo. Imetniki pravic so želeli podaljšati trajanja, zato da bi lahko dalj časa tržili svoje pravice. 70 let po smrti avtorja je gotovo preveč. Doba komercializacije avtorskega dela je gotovo bistveno krajša.

VB: Kakšen vpliv je na razvoj avtorskega prava imela globalizacija, če sploh kakšnega?

MBJ: Prve velike mednarodne konvencije na področju intelektualne lastnine so starejše kot mednarodne mirovne konvencije. To področje je zelo harmonizirano, čeprav je avtorsko pravo še vedno regulirano na nacionalni ravni.

VB: Včasih se mi zdi, kot da ZDA vodijo politiko na mednarodni sceni. Je to le občutek?

MBJ: Na področju avtorskega prava so mednarodne konvencije dolgo diktirale evropske kontinentalne države. Ko pa so za ZDA kot eden glavnih virov izvoza postali produkti varovani z intelektualno lastnino, se je njihov vpliv zelo povečal. Zdaj je njihov vpliv v mednarodnem pravu močan in se je še močneje razširil na nove tehnologije, vključno z internetom. V bistvu njihova industrija diktira tempo in lobira na vseh kontinentih – ne le domači Kongres.

VB: Kako pa je v 21.stoletju?

MBJ: Super sile, zlasti ZDA, lobirajo po celem svetu. Razvite sile, ki jim produkcija temelji na avtorskih pravicah (glasba, programska oprema, filmska industrija) vsiljujejo svoj pogled na avtorsko pravo tudi drugim manj razvitim nacijam. Na primer na področju avtorskega prava ZDA, oziroma njihovi industriji, ni uspelo zlobirati določenih rešitev v Kongresu. Zato so podobne predloge “prinesle” v Ženevo, kjer se je v okviru [Svetovne organizacije za intelektualno lastnino](#) sredi devetdesetih sprejemala nova konvencija. Tam so bile uspešne – seveda ob podpori drugih super sil – EU, Japonske. Mednarodno konvencijo so potem doma MORALE implementirati v svoj pravni red. In v bistvu so sprejeli rešitve, ki jih prej niso uspeli zlobirati - [Digital Millenium Copyrigh Act](#). ZDA niso izjema - EU je na podlagi mednarodne konvencije, ki je predvidevala veliko bolj uravnotežene rešitve, sprejela Direktivo o avtorski pravicah v informacijski družbi, kjer očitno prevladujejo interesi imetnikov pravic. To so morale implementirati države članice. Da pa je zadeva še absurdnejša, morajo države, ki s super silami podpisujejo različne trgovinske sporazume, pristati na pogoje varstva intelektualne lastnine, ki jih diktirajo super sile. Tako imajo nerazvite države v npr. Afriki zelo podobne avtorske pravne zakone kot države EU ali ZDA. Ni pa rečeno, da je za njih to najboljše. Ampak to so stare zgodbe.

VB: Ali ni trenutno varstvo intelektualne lastnine narejeno le za bogate? Patenti so dragi, prijave morajo biti za vsako državo ločene... Revnejši narodi se pritožujejo, da

jim bogati svet “krade” recepture, ki so v njihovi lasti že tisočletja in jih preko sintetičnih rešitev patentirajo po svetu. Kašen je tvoj pogled?!

MBJ: Super sile gotovo diktirajo tempo. Jasno je, da se sistem za spodbujanje ustvarjalnosti in inovativnosti izkrivlja v sistem, kjer se z monopolnimi pravicami zasledujejo drugi cilji. Povečevanje dobičkov, izločanje konkurentov, povečevanje obsega proizvodnje.... Problem je, da morajo v tej igri revnejše države pristati na pravila igre, če ne ne dobijo odpustkov na drugih področjih. Na primer – če ne boste vzpostavili sistema intelektualne lastnine in njihovega varstva, ne boste dobili kmetijskih subvencij. To so stare zgodbe, ki so, če pogledamo nazaj v zgodovino, zelo krivične. ZDA so bile dolgo časa največji pirati - v začetku npr. kopiranje angleških knjig ni bilo prepovedano. Avtorsko pravo tega ni prepovedovalo. Kasneje so kot uspešne in razvite, z ekonomsko močjo spreminjale tudi podobo sveta glede avtorskih pravic.

Violeta Bulc in Maja Bogataj Jančič
(Vir: Vibacom)

VB: V poslovnem svetu že razumemo, da imajo največji vpliv v večini primerov, na poslovni izid poslovne inovacije in neotipljiva intelektualna lastnina, ki se je ne da patentirati. Kako pa v takih primerih?

MBJ: Govorite zlasti o poslovnih modelih. To je dilema. Do kam vsebinsko sežejo vzpodbude v obliki monopolnih pravic? Ker se monopolne pravice nad intelektualnimi stvaritvami podeljujejo za spodbujanje inovativnosti in zato za napredovanje družbe kot celote, varovanje poslovnih modelov s temi pravicami ne bi bilo učinkovito. Pri teh zadevah naj zmaga tisti, ki stalno izboljšuje, inovira, je boljši od konkurentov.

VB: Za kaj pa je šlo pri incidentu z govorom [Janeza Janše](#)?

MBJ: Zanimivo vprašanje. Inštitut za intelektualno lastnino zbira največje dogodke in tudi kršitve, ki so se v preteklem letu zgodile: doma in po svetu. Gotovo je poravnava [Googlea](#) z avtorji in založniki zelo odmeven primer, doma pa je – vsaj med prejetimi predlogi – najbolj odmevala kršitev moralne avtorske pravice, ki jo je zagrešil Janez Janša. Janez Janša je s tem, ko je brez dovoljenja predelal govor [Tony Blairja](#), posegel v njegove moralne avtorske pravice, kar pa je pri nas kaznivo dejanje, ki se preganja na predlog. Seveda do predloga ni prišlo.

Zame, ki nisem naklonjena, da je kršitev materialnih in moralnih pravic kaznivo dejanje – naj ostane prepovedano in naj se ga rešuje v civilnih postopkih na iniciativo oškodovancev in na njihove stroške – je zame ta primer tudi pokazatelj, kakšno je pri nas stanje. Kljub velikem

medijskem pompu, nihče ni definiral ravnanja Janeza Janše s tega vidika. Novinarji se pri nas v mnoge zadeve preredko poglobijo.

VB: Kako pa se avtorsko pravo obnaša v digitalni dobi?

MBJ: Digitalne tehnologije so avtorsko pravo postavile pred velik izziv – za ustvarjanje in razširjanje del digitalne tehnologije prinašajo mnogo novih priložnosti, po drugi strani pa tudi nevarnosti. Saj veste – masovne kršitve na internetu in podobno.

Na žalost so se imetniki pravic in na podlagi njihovega lobiranja tudi zakonodajalci odzvali zlasti na nevarnosti. Novosti so: nove pravice, ostrejša kazni, novo varstvo za [digital rights management \(DRM\)](#) in podobno. Novih modelov, ki bi optimizirali nove tehnologije pa je vsaj med tradicionalnimi industrijami bolj malo.

VB: Kako torej naprej?

MBJ: Treba bo temeljito premisliti, če stari režim še deluje za vse. Avtorsko pravo je enako za vse posameznike in organizacije. Prav zaradi rigoroznosti imamo paradoks: tehnologije omogočajo dostop do neizmernega znanja (npr. tudi zakladi knjižnic, arhivov, muzejev), le tega pa je nemogoče ponuditi širši javnosti, zaradi preozkih interesov založnikov in ostalih imetnikov pravic. Definitivno moramo začeti razmišljati na nov način, redefinirati avtorsko pravo z novimi pogledi in odnosi.

VB: Pri uvodniku na spletni strani “Avtorsko pravo v digitalni obliki” zasledimo naslednji citat, “avtorsko pravo je sistem pravnih pravil, katerih primarni cilj je spodbujanje ustvarjanja literarnih in umetniških del.” Kaj pa poslovni modeli, sheme, metodologije, nove skovanke, ipd., ki se pojavljajo tudi v drugih branžah in poklicih ne le pri literarnih in umetniških delih?

MBJ: Nova razmišljanja gredo v smeri da trenutni režim zelo dobro deluje za določene industrije: npr. računalniško, Hollywood, glasbeno industrijo. Ko posledično želijo svoja dela ponuditi pod drugačnimi pogoji – npr. prostimi licencami: [GPL](#), [Creative Commons](#), jih obremenjuje s prevelikimi transakcijskimi stroški. Zakaj nekoga, ki si ne želi varstva, ki želi drugačen poslovni model, obremenjevati z vsemi formalnostmi in transakcijskimi stroški.

In omenjene licence ne uporabljajo le trčeni znanstveniki in obskurni glasbeniki in »softveraši«: ne, licence uporabljajo številni ustvarjalci, zlasti pa tudi institucije, organizacije, ki želijo dela, na katerih imajo pravice ponuditi družbi pod ugodnejšimi pogoji. In vsi ti morajo uporabljati licence oziroma pogodbe.

Za veliko skupin, ki tudi ustvarjajo in prispevajo k napredku družbenega znanja, trenutni režim ne deluje dobro.

Violeta Bulc in Maja Bogataj Jančič
(Vir: Vibacom)

VB: Ali so že kakšni konkretni predlogi, kako prenoviti sistem?

MBJ: Predlogov, kako prenoviti sistem je več. Za rešitev, za katero se zavzema npr. prof. [Marco Ricolfi](#), ki je bil vodja skupine za avtorsko pravo pri [High Level Group for Digital Libraries](#) pri EU, gre v smer, da bi imeli dvotirni avtorski sistem. Kdor bi avtorsko delo hotel varovati z avtorsko pravico, bi ga moral registrirati in bi tako pridobil avtorsko pravico, ki bi trajala 14 let. Kdor pa ne bi hotel varstva, bi za njega veljalo, da je delo dano na voljo javnosti v prosto uporabo, uporabniki pa bi ga morali atribuirati.

VB: V čem sta torej internet filozofija in tehnologija izzvali modele avtorskega prava? Kakšne so novosti, ki se uvajajo zaradi Interneta? Kako je Internet vplival na ne-digitalno avtorsko pravo?

MBJ: Avtorsko pravo je eno – velja za dela v analogni in digitalni obliki. Kar je prepovedano v analognem svetu je tudi na internetu. Tega ne spremeni niti dejstvo, da digitalne tehnologije omogočajo enostavno reproduciranje, mešanje, združevanje vsebin in tudi razširjanje. To dejstvo velikokrat težko razumejo oblikovalci novih poslovnih modelov. Še težje uporabniki vsebin, ki na zelo enostaven način do vsega dostopajo zastonj.

Očitno pa je, da vseh prednosti in slabosti ne razumejo tudi imetniki pravic. Enostavneje je javkati, da nihče ne spoštuje tvojih pravic in zahtevati strožje kazni in nove zakone, kot oblikovati nove poslovne modele.

VB: Zdi se mi, da je družbeno neodgovorno podpirati ozko interesno skupino imetnikov avtorskih pravic in pri tem zanemarjati potenciale, ki jih nove tehnologije prinašajo družbi kot celoti?!

MBJ: Glejte primer javnih knjižnic, arhivov in muzejev. Vse, kar hranijo, se lahko digitalizira. Na zelo enostaven način bi se lahko vse tudi ponudilo javnosti – vendar se to lahko stori le, če so “počiščene” avtorske pravice. Le dela, ki so jih ustvarili avtorji, ki že 70 let ne živijo, so lahko dana prosto na voljo. [EUROPEANA](#) je neprofitni evropski projekt za digitalizacijo bogastev, ki jih hranijo knjižnice. Zaradi rigidne regulacije avtorskih pravic, bo večino del, ki so nastali v 19. stoletju, vsaj zaenkrat, sicer lahko digitaliziranih, vendar danih na voljo samo v zelo omejenem obsegu znotraj knjižnic.

VB: Se vam ne zdi, da družba s tem zelo veliko izgublja?

MBJ: Iščejo se novi modeli, ki bi omogočili hitrejši dostop do “nacionalnega” bogastva, in da avtorji kljub vsemu ne bi bili prezrti. Pravo vedno hendikepira tehnologijo, išče kompromise

med različnimi interesnimi skupinami, je korak zadaj in prav je tako. Vendar potrebno je govoriti o teh zadevah ne le z vidika, da se dogajajo masovne kršitve po internetu, ko "mulci" "downloadajo" glasbo in s tem stradajo glasbenike, ampak pokazati tudi na druge probleme, ki jih trenutni režim povzroča in jih je potrebno konstruktivno rešiti.

VB: So izzivi glede novih tehnologij in avtorskega prava zgolj vprašanje nazadnjaštva ali še kaj več?

MBJ: Gre za ujetost v zakoreninjeno pojmovanje, kateri interesi so vpleteni. Imetniki pravic, industrija, ki lobira, so "old boysi". Vsi, ki smo na kakršenkoli način vpleteni v nastajanje novih zakonov, smo že zelo "stari". Nismo rojeni v digitalni svet – ampak smo vanj migrirali, se njegovih prvin priučili.

Novim generacijam, ki so "born digital", se nekateri argumenti zdijo povsem absurdni, nenaravni. Način kako komunicirajo, delijo vsebine, posegajo v vsebine, je zanje povsem drugačen – avtorsko pravo pa iz časov dinosavrov. Zanje zakoni, ki jim prepovedujejo nekaj, kar je za njih povsem naravno, ne bodo nikoli ponotranjeni.

Violeta Bulc in Maja Bogataj Jančič
(Vir: Vibacom)

VB: Avtorjem zakonov torej manjka resnične izkušnje in tehnoloških znanj, da bi lahko ustvarjali nove modele?

MBJ: Niti ne gre za avtorje zakonov - zakone lobirajo interesna združenja in prevladajo najmočnejši. In ti se bodo morali slej ko prej zavedati, da se je potrebno prilagoditi novim potrebam, konkretno novim tehnologijam. Zakonodajanje je potrebno prilagoditi novim realnostim - ne pa vsiljevati oziroma ohranjati stare – preživete modele – s pomočjo nove zakonodaje.

VB: Kakšen je odnos EU do vseh teh izzivov? Ali se njeno stališče razlikuje od denimo ameriškega ali azijskega stališča?

MBJ: Ne. Kot že rečeno, so super sile precej enotne. Tudi zadnji primer kaže na to – podaljševanje trajanja za pravice izvajalcev. Najprej so ZDA dosegle podaljšanje (ni presenetljivo, da tik preden bi Miki Miška padla v javno domeno). Zdaj sledi EU – skuša prilagoditi svoj sistem ZDA – da ne bodo izvajalci iz EU v slabšem položaju. Strokovna javnost je proti, dokazuje se, da bi podaljšanje trajanja koristila le glasbenim založnikom ali pa starim glasbenikom, ampak komisija še vedno vztraja na predlogu – vse v bran ozkim interesom. To ni dobro – ne le zato, ker kaže na stanje moči v tem "biznisu", ampak tudi na to, ker kaže na pomanjkljivosti oziroma nedemokratičnosti procesa sprejemanja zakonodaje v EU. Na stroko se vsi požvižgajo.

Pri tem je komisija zlobirana s strani glasbenih založb - in to gre tako daleč, da celo izsledke študij, ki jo je EU Komisija sama naročila pri uglednem [Inštitutu za informacijsko pravo v Amsterdamu \(IVIR\)](#) in govorijo proti podaljšanju, ne upošteva.

VB: Sklepna misel?

MBJ: Avtorsko pravo je zaradi digitalnih tehnologij in globalnih komunikacijskih omrežjih že dalj časa na veliki preizkušnji. Potrebno bo razmisliti, ali je potrebno korenito prilagoditi trenutni sistem spodbujanja ustvarjalnosti, ki za vse, ki so vpleteni v procese ustvarjanja ne deluje dobro. Potrebne bi bile korenite spremembe – ne le nacionalnih zakonov in direktiv, če se omejimo na EU, ampak tudi mednarodnih konvencij. Če trenutni režim deluje dobro za nekatere skupine ali industrije, ga je potrebno ohraniti, vsaj v tisti meri, ko deluje dobro. Družbeno povsem nesprejemljivo pa je, da zaradi ozkih interesov zanemarjamo veliko drugih ustvarjalcev, ki si želijo drugačne sisteme. Nesprejemljivo bi bilo tudi, da bi se zanemariło priložnosti za ohranjanje in razširjanje znanja, ki ga prinašajo nove tehnologije za izobraževalne ustanove, javne knjižnice. Prihodnost gotovo prinaša spremembe. Pravo se bo prilagodilo tehnologijam. Kot običajno, bo vse skupaj potekalo počasi, ampak upam, da prihodnost prinaša drugačne spremembe, kot smo jih bili priča v preteklih dveh desetletjih.

Avtorsko pravo je še eden izmed stebrov družbe ki ga je potrebno kritično presoditi in posodobiti v luči podpore trajnostnega razvoja, ustvarjalnosti, napredka. Morda pa se tu lahko kaj naučimo tudi od starih civilizacij. Na primer Inkov, ki so se premikali do novih resnic skupaj. Vsi so ustvarjali pogoje za skupni napredek. Pri tem ni bilo več pomembno, kdo je dobil idejo, razvil izzum, saj je vse to nastalo na osnovi ustreznih pogojev, ki pa so jih vsi soustvarjali. Naloga tistega, ki je uspel narediti korak naprej je bila, da vse ostale nauči, da prenese modrost na ostale. Kam se bo torej usmerilo avtorsko pravo v prihodnje? Bo cokla ali gonilo razvoja? Vseh ali le tistih, ki so si že pridobili ustrezno kapitalsko moč? Tema je dovolj žgoča, da si zasluži več javne debate. Pa jo začnimo!

Violeta Bulc